

KAMILA STANEK
Uniwersytet Warszawski

NAZWY POKREWIEŃSTWA W JĘZYKU TURKÓW Z PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ BUŁGARII*

ABSTRACT: In the age of globalization, hectic pace of life and losing the individual characteristics of communities is widespread. Therefore, it is necessary to record and analyse the language and culture which survive in the memory of the older generation or have been preserved in their daily lives.

Turks living in the Balkans, who have flooded into this area in different historical periods, came under the process of slavization, but for centuries were an important part of the Ottoman Empire, which had impact on both their language and customs. This paper aims to present the vocabulary on kinship and names of family members preserved in this language (more precisely in the dialect of Milino village and the surrounding area). On the basis of this vocabulary, it is possible to investigate phonetic changes which have taken place in the Turkish language of Turks living in north-eastern Bulgaria. The fact that the terms of kinship have survived proves that the form of family life has not changed, despite the socio-cultural transformations.

Niniejszy artykuł prezentuje słownictwo dotyczące nazewnictwa poszczególnych członków rodziny, utrwalone w języku Turków zamieszkujących we wsi Milino i jej okolicach. Na podstawie kontekstu historyczno-społecznego oraz wyników badań terenowych przeprowadzonych w XX w. w jednym z najgęściej zamieszkałych przez Turków regionie Bułgarii – Obwodzie Tyrgowiszte¹ we wsi Milino – ukazana zostanie struktura rodziny tureckiej na terenie Bułgarii. Nazwy członków rodziny przedstawione zostaną wraz z ich odpowiednikami występującymi w standardowym języku tureckim oraz języku polskim.

Badania przeprowadzone były w latach 70. XX w.; natomiast wybór miejsca badań podyktowany został kilkoma powodami: 1. wieś ta była całkowicie zamieszkała przez osoby pochodzenia tureckiego, co uchroniło w znacznym stopniu czystość języka, jakim się tam posługiwano; 2. media, tj. radio i telewizja, dotarły do wsi stosunkowo późno, także komunikacja, ze względu na ukształtowanie terenu i klimat, nie ułatwiała kontaktów nawet z najbliższymi wsiami (ze względu na podmokły grunt oraz nieprzejezdność dróg podczas opadów), choć i tak pobliskie wsie zamieszkane były między innymi przez Turków². Także fakt, że pierwsza wzmianka o wsi Milino pojawia się w osmańskich księgach podatkowych z 1676 r., świadczy o ponad trzystuletnim istnieniu tej wsi, jako wsi tureckiej³.

---

* Tekst referatu wygłoszonego w dn. 14–15.10.2013 r. na konferencji naukowej Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, Komitetu Nauk Orientalistycznych i Wydziału Orientalistycznego UW pt. *Więzy krwi wśród Turków żyjących w Bułgarii*.

¹ Pisownia bułgarska: *Област Търговище*. W dalszej części pracy pisownia zgodna z użytą w cytowanej literaturze: Tyrgowiszte, Targowiszte, Targovishte, Turgovishte.

² Ponieważ badania przeprowadzone były przed rokiem 1985, kiedy to doszło do masowych migracji na terenie Bułgarii, można przyjąć, że społeczność wsi Milino i okolic (Pticzewo, Kynino, Glaszataj, Kapiszta, Tajmiszta, Velevo) składała się w większości z Turków, co potwierdzają także dane statystyczne; za: Hüseyin Dallı, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 7.

³ Hüseyin Dallı, *ibidem*, s. 7.

Słownictwo używane przez daną społeczność wskazuje na najbardziej znaczące elementy jej kultury. Jeżeli jakiś element rzeczywistości pozajęzykowej, świata materialnego, duchowego czy społecznego zostaje dostrzeżony, wyodrębniony i nazwany, a poza tym leksyka związana z tym wycinkiem jest bogata, świadczy to niezbicie o randze, jaka nadawana mu jest przez społeczność posługującą się danym językiem. Nawet jeśli konkretne określenia nie są już w powszechnym użyciu, ich istnienie w leksyce jest przyczynkiem do poznania wizji świata, jaka leży u podstaw kultury danej społeczności. Bogactwo wyrażań używanych w celu określenia członków rodziny, krewnych i powinowatych świadczy o roli więzów krwi, wiele też mówi o strukturze rodziny w kulturze społeczności posługującej się, w analizowanym wypadku, językiem tureckim.

Ludy tureckie wywodzące się z Azji Środkowej żyły⁴ w strukturze plemiennej, której przewodził najstarszy w rodzie; stopień pokrewieństwa z nim miał decydujące znaczenie w określeniu rangi i hierarchii danej jednostki. Należy podkreślić, że zawieranie małżeństwa miało również wymiar polityczny, by podkreślić więzi przyjaźni łączące rody, plemiona i państwa, czy też porozumienia o nieagresji⁵.

Definicje słownikowe rodziny, pokrewieństwa i powinowactwa zawarte w jednym z nowszych słowników języka tureckiego⁶ określają rodzinę jako: 1. wspólnotę zamieszkujejącą razem, najmniejszą składającą się z męża i żony, większą obejmującą matkę, ojca, dzieci, krewnych i bliskich; 2. ród, wszystkich wywodzących się od wspólnego przodka; 3. wspólnotę powstałą na drodze więzów krwi lub przez zawarcie małżeństwa; 4. żonę; 5. wspólnotę obejmującą osoby, które łączą idee, cele i więzi duchowe, nie zaś więzy krwi. Wyrazy tureckie o znaczeniu 'krewny' to *akrabalık* lub *hisim*. Zgodnie z definicją słownikową wyraz *akrabalık* posiada dwa znaczenia: 1. osoby, które łączą więzy krwi; 2. osoby, których bliskość opiera się na zawarciu przez nie małżeństwa⁷, zaś wyraz *hisim* używa się w celu określenia osób pochodzących od wspólnego przodka bądź pozostających ze sobą w bliskości poprzez zawarcie związku małżeńskiego⁸.

Z kolei słownik antropologiczny⁹ zwraca uwagę na ekonomiczno-prawny wymiar rodziny oraz jej rolę socjalizacyjną. *Leksykon wiedzy o Turcji*¹⁰ zawiera rozbudowane hasła dotyczące terminologii rodzinnej. Na uwagę zasługuje możliwość użycia danych nazw jako tytułów oraz zwrotów grzecznościowych (np. *teyze* – 'siostra matki' używana jest także jako forma grzecznościowa wobec starszej kobiety w wieku matki osoby mówiącej; *ağabey* – 'starszy brat' rodzony lub przyrodni, grzecznościowa forma używana wobec

⁴ Pierwsze wzmianki o istnieniu plemion tureckich pochodzą z kronik chińskich. Istnienie organizmu państwowego tureckiego datuje się na VI w.n.e.

⁵ W społeczeństwie tureckim wymiar społeczno-ekonomiczny małżeństwa istotny jest także i dziś. Zawieranie małżeństwa w danej grupie, a zwłaszcza małżeństwa uzgodnionego przez rodzinę opiera się na kilku wytycznych. Ważny jest status, wykształcenie, majątność kandydata/ki, jego/jej koneksje, pochodzenie społeczne. W Turcji zwyczaj wybierania żony przez matkę przyszłego małżonka nadal jest praktykowany. Świadczą o tym wciąż będące w użyciu przysłowia, np.: *Kendinden küçükken kız al, kendinden büyüğe kız ver.* – „Bierz [za żonę] dziewczynę niższego stanu, niż twój własny, wydaj córkę za osobę stojącą [od niej] wyżej w hierarchii”; İsmail Parlatır, *Atasözleri*, Yargı Yayınevi, Ankara 2013, s. 384 (przyp. autora).

⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*, Kubbealtı Lugatı, İstanbul 2010, s. 25.

⁷ Ibidem, s. 32.

⁸ Ibidem, s. 504.

⁹ Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilgi ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s. 19–20.

¹⁰ Tadeusz Maja (red.), *Leksykon wiedzy o Turcji*, Warszawa 2003.

mężczyzny nieco starszego wiekiem od osoby mówiącej lub o wyższej pozycji społecznej). W *Leksykonie* pokrewieństwo definiowane jest jako „oparta na związkach krwi relacja łącząca różne osoby zwane krewnymi. W potocznym rozumieniu wszystkich członków wielkiej rodziny (*büyük aile*) i małej rodziny (*çekiredek ailesi*, *küçük aile*) połączonych więzami krwi, związkami małżeńskimi oraz adoptowanych (pokrewieństwo fikcyjne) określa się terminem *aile* (‘rodzina’). Jednak przy rozstrzygnięciu szczegółowych kwestii, np. genealogii plemiennej, małżonków zawsze wyłącza się z grona krewnych”¹¹.

Związki rodzinne opierające się na przysposobieniu dziecka nie będą przedmiotem tej pracy, gdyż w analizowanym materiale nie odnotowano słów określających tego typu prawne usankcjonowanie „bycia rodziną”¹². Tureckie nazewnictwo członków rodziny występujące na terenie Bułgarii obecne jest także w słowniku języka tureckiego, zarówno w standardowym języku tureckim ustalonym przez TDK¹³, jak też gwarach anatolijskich i bułgarskich (więcej w dalszej części pracy), co nie dziwi, zważywszy na przeszłość historyczną tego obszaru. Z drugiej strony świadczy to o tym, że struktura rodziny tureckiej od pokoleń nie uległa zbyt wielkiej zmianie. Społeczności wiejskie, a z takim typem społeczności mamy do czynienia w wypadku Turków w Bułgarii, niełatwo ulegają modernizacji. Dlatego też tradycja, styl życia i kultura, które uzewnętrzniają się w języku, przetrwały w prawie niezmiennym stanie.

By zrozumieć występowanie języka tureckiego na terenie Bułgarii należy, choćby pobieżnie, przyjrzeć się sytuacji społecznej i etnicznej na tym terenie.

Turcy na Bałkanach pojawiali się w różnych okresach dziejowych. Począwszy od założycieli pierwszych ośrodków państwowych Protobułgarów¹⁴, poprzez ekspansję militarną Osmanów¹⁵, aż do ustalenia w wieku XX granic współcześnie istniejących państw. Zdobycze terytorialne Imperium Osmańskiego na Bałkanach wiązały się z rozprzestrzenieniem kultury tureckiej z jednej strony i cywilizacji islamskiej z drugiej. Turcy stanowili i stanowią etniczny, językowy i religijno-kulturowy element „mozaiki bałkańskiej”. Przemiany społeczne, jakie miały miejsce po zakończeniu wojen bałkańskich, I wojny światowej, powstaniu Republiki Tureckiej, a następnie zakończeniu II wojny światowej, odgórne dyrektywy rządzących okresu komunizmu i postkomunizmu, doprowadziły do zaostrzenia konfliktów oraz zamykania się w obrębie własnej grupy językowo-wyznaniowo-kulturowej. Wielowiekowe przeplatanie się w codziennym życiu obyczajowości i tradycji mieszkających obok siebie społeczności doprowadziło z jednej strony do

¹¹ Ibidem, s. 215.

¹² W wypadku adopcji możemy mówić o pokrewieństwie fikcyjnym, „pokrewieństwo fikcyjne – są to relacje łączące osoby niespokrewnione fizycznie, lecz wypełniające wobec siebie powinności wynikające ze związków krwi. P.f. jest zawiązywane np. drogą adopcji dziecka przez rodziców. W trad. kulturze tureckiej najpopularniejszymi formami p.f. są instytucja *içgüvey* oraz braterstwo”; *Leksykon wiedzy o Turcji*, T. Majda (red.), op. cit., s. 215.

¹³ Türk Dil Kurumu – Tureckie Towarzystwo Językoznawcze założone przez Mustafę Kemala Atatürka w 1931 r., którego mottem jest „ukazanie piękna i bogactwa języka tureckiego oraz sprawienie, by osiągnął przynależną mu wysoką rangę między językami świata”; strona główna TDK – http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77 [05.03.2013].

¹⁴ Możliwe jest odnalezienie, na podstawie tak zabytków pisanych, jak i zmian fonetycznych we współczesnym języku, śladów języka protobułgarskiego na terenie Bałkanów; więcej: Anna Parzymies, *Język protobułgarski. Przyczynek do rekonstrukcji na podstawie zapożyczeń z języków słowiańskich*, Warszawa 1991.

¹⁵ Do ekspansji Turków na Półwyspie Bałkańskim przyczynił się cesarz Andronik III, który w 1337 r., poprosił o wsparcie przez oddziały tureckie; jeszcze przed upadkiem Konstantynopola w 1453, bo już w 1393, Turcy dokonali ostatecznego podboju ówczesnej Bułgarii.

oswojenia się z odmiennością sąsiadów, a z drugiej do zwrócenia uwagi na najdrobniejsze szczegóły stanowiące o ich odrębności i inności¹⁶.

Hermetyczność języka społeczności tureckiej wynikała zarówno z odmienności kulturowej otoczenia – prawosławnych Bułgarów, jak i faktu, że pozostawała w fizycznej, przestrzennej, jak i hierarchicznej odległości od kultury pałacowej Imperium. Podobnie jak język i kultura innych niestambulskich terytoriów Imperium, także obszary Bułgarii zamieszkałe przez Turków zachowały swój oryginalny, czysto turecki charakter¹⁷.

Początkowo, w ramach Imperium, na nowo zdobytych terenach osiedlani byli wojskowi i przedstawiciele administracji. Z czasem utworzyli oni klasę średnią, zamieszkującą w miastach, kształconą zgodnie z ówczesnymi wymogami. Nie oznacza to jednak, że wszyscy Turcy zamieszkujący tereny Bułgarii należeli do klasy średniej. Część z nich, podobnie jak ich bułgarscy sąsiedzi, zajmowała się uprawą roli i pasterstwem. Z racji wyznawanej religii – islamu, byli jednak w pozycji uprzywilejowanej, chociażby ze względu na niższe podatki.

Turcy osiedlani na terenie ówczesnej Bułgarii w okresie panowania Imperium nie byli jedynymi niesłowiańskimi mieszkańcami na Bałkanach. Przykładem mogą być plemiona pasterskie¹⁸, które tereny te uznały za najdogodniejsze do wypasu swych stad, na przykład Karakaczanowie¹⁹. Pozostawanie w obrębie jednego organizmu państwowego, jakim było

¹⁶ W okresie trwania Imperium Osmańskiego podział ludności opierał się głównie na przynależności religijnej, dopiero w wieku XIX walki narodowowyzwoleńcze doprowadziły do podziału terytoriów i ludów je zamieszkujących zgodnie z ideologią państw narodowych. W Imperium zaś każda z grup religijnych (etnicznych – *millet*) miała prawo do zachowania własnej kultury, języka, praktykowania religii. System ten ułatwiał przenikanie wzorów kulturowych z jednej społeczności do drugiej, np. elementy strojów, zapożyczenia językowe, styl życia codziennego, lecz także identyfikacji w obrębie danej grupy etniczno-wyznaniowej. Po upadku Imperium i powstaniu Republiki Tureckiej znaczna część Turków mieszkających na terenach ówczesnej Bułgarii opuściła rejony zamieszkiwane przez nich od kilku wieków; część zaś pozostała tam do dziś, mimo kolejnych przymusowych migracji.

¹⁷ Sytuacja językowo-kulturalna Imperium, które w okresie swej świetności rozciągało się na trzech kontynentach, była wynikiem podziału społeczeństwa na elitę oraz prosty lud. O ile otoczenie sułtana, dwór, kręgi religijne i administracja znajdowały się pod silnym wpływem słownictwa i kultury arabskiej i perskiej, o tyle życie ludu tureckiego, i innych ludów zamieszkujących Imperium, toczyło się zgodnie z odwiecznymi tradycjami. Język elit osmańskich – *Osmanlıca*, przejmując leksykę i struktury składniowe języka arabskiego i perskiego, był niezrozumiały dla niewykształconej warstwy społeczeństwa. Tym bardziej więc mowa ludu pozostała nieskażona wpływami języków obcych. Sytuacja taka miała miejsce nie tylko na Bałkanach, lecz we wszystkich prowincjach Imperium, które nie ingerowało w styl życia społeczności go zamieszkujących. Każdy poddany sułtana mógł żyć, kultywując swą kulturę, posługiwać się własnym językiem, praktykować wyznawaną religię, obowiązany był do płacenia określonej wysokości podatku. (Ucieczka od wyższych obciążeń podatkowych była też przyczyną dobrowolnego przechodzenia na islam, co nie przeszkadzało jednak konwertytom w zachowaniu czy praktykowaniu tradycji, do których byli przyzwyczajeni).

¹⁸ „Nomadyczne pasterstwo poświadczane jest na ziemiach bułgarskich już w XI w. i ponownie potwierdzone w XIII do XV w. W ciągu wielowiekowego okresu feudalizmu i niewoli tureckiej nomadyczna ludność pasterska wędrowała swobodnie ze swymi stadami z terenów pastwisk letnich w Rodopach, Rile, Osogowej Pianinie, Średniej Górze i Starej Pianinie na zimowiska w ciepłych nizinach nad Morzem Egejskim i południowymi wybrzeżami Morza Czarnego”; więcej: Danuta Markowska, *Kilka uwag o procesie zanikania nomadzkiej migracji pasterskiej na terenie Bułgarii*, http://www.cyfrowaetnografia.pl/Content/463/EP_VI-12.pdf [1.10.2013].

¹⁹ Karakaczanowie to mniejszość etniczna bardzo silnie przywiązana do swych tradycji; są oni prawosławni, posługują się dialektem języka greckiego, zamieszkują tereny Bułgarii, Macedonii, Grecji.

Imperium, sprzyjało zachowaniu przez nich tradycji i zwyczajów w obrębie swojej grupy, a co za tym idzie także języka.

Dane statystyczne dotyczące zmian etnicznych na terenie Bułgarii odnoszą się przede wszystkim do społeczności muzułmańskiej tak tureckiej, jak i Pomaków²⁰, których część podawała się za Bułgarów, część zaś bardziej identyfikowała się ze współwyznawcami wiary i wyemigrowała z Bułgarii.

Według spisu ludności z 1910 r. 484 tysiące mieszkańców Bułgarii stanowili Turcy²¹. Zgodnie z podpisanymi umowami ludność turecka mogła posługiwać się własnym językiem, ukazywała się prasa w języku tureckim, działały szkoły, meczety, funkcjonowało prawo koraniczne sprawowane przez powoływanych przez rząd bułgarski *muflich*.

Okres po I wojnie światowej charakteryzował się współoddziaływaniem idei narodowościowych, komunistycznych czy rozpowszechnionego kemalizmu. Turcy zamieszkujący Bułgarię odczuwali skutki wszystkich tych ideologii. W XX w. nie tylko w Bułgarii, ale przede wszystkim w nowo powstałej Republice Tureckiej przeprowadzane były reformy. Z punktu widzenia stosunków między ludnością etnicznie nieturecką istotne było prawo tureckie z 1934 r., w myśl którego wszyscy zobowiązani byli przyjąć nazwiska tureckie. Konieczność przyjęcia nazwisk była nowym wymogiem polityczno-społecznym także dla samych Turków. Natomiast dla nietureckich grup etnicznych, w świetle ideologii państw narodowych, obowiązek ten wiązał się z kwestią poczucia własnej tożsamości narodowej. Przyjęcie nazwiska wskazywać bowiem miało na przynależność państwową, a jak już wspomniano, państwa miały być narodowe. Oczywistym więc byłoby wraz z przyjęciem tureckiego nazwiska postrzeganie siebie jako Turka czy Bułgara, a nie tylko mieszkańca danego państwa²². Przyjęcie nazwiska zgodnego z własną przynależnością etniczną i poczuciem tożsamości narodowej mogło skutkować represjami czy koniecznością emigracji. Powstanie państw narodowych w XX w. wywołało migrację ludności zamieszkującej Imperium Osmańskie. Odczuwalne było to nie tylko na terenie obecnej Bułgarii, ale na całym obszarze Półwyspu Bałkańskiego²³. W roku 1935 migranci turekojęzyczni mieli wolność wyboru miejsca osiedlenia.

Następne dekady przynosiły kolejne ustalenia dotyczące posługiwania się językiem tureckim, zaś w 1972 r. wszyscy obywatele Turcji mieli obowiązek posługiwania się jedynie tureckimi nazwiskami²⁴. Z drugiej strony w Bułgarii następował wzmożony proces

²⁰ Pomacy to w większości potomkowie ludności pasterskiej, która przeszła na islam i przyjęła obyczaje tureckie, posługująca się językiem bułgarskim z licznymi naleciałościami tureckimi.

²¹ Anna Parzymieś, *Muzułmanie w Europie*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2005, s. 57.

²² Podobny dylemat przeżywali też Turcy mieszkający w Bułgarii w latach 80. XX w., kiedy to proces odrodzenia narodowego Bułgarii przeprowadzany był właśnie za pomocą przymusu przyjęcia narodowych, tzn. bułgarskich, nazwisk przez wszystkich obywateli Bułgarii, w tym także, a raczej przede wszystkim, Turków (więcej w dalszej części artykułu).

²³ Półwysep Bałkański zamieszkały przez różne narody może być przykładem terenu przemieszania się ludności, a co jest z tym związane także intensywniejszego, niż na innych obszarach, przemieszczania się ludności. „Największe nasilenie migracji Wschód-Zachód nastąpiło w latach 1989 – 1991, kiedy to np. w 1990 r. swe miejsce zamieszkania zmieniło 1,3 mln osób (w 1989 – 1,2 mln). (...) Wśród azylantów dominującą grupę stanowili mieszkańcy Rumunii – 35,3 tys. (w 1991 – 40,5 tys.), Jugosławii – 22,1 tys. (w 1991 – 74,8 tys.), Turcji – 22,1 tys. (23,9 tys.), Bułgarii – 8,3 tys. (12,1 tys.) oraz byłego Związku Radzieckiego – 2,3 tys. (5,7 tys.)”; Andrzej Sakson, *Migracje w XX wieku*, <http://mighealth.net/pl/images/b/b4/Sakson.pdf> [1.10.2013].

²⁴ <http://badevardarli.blogspot.com/2011/02/recent-language-reforms-in-turkey-and.html> [20.07.2013].

bułgaryzacji ziem, które zgodnie z traktatami tworzyć miały państwo bułgarskie. Zintensyfikowanie migracji między Turcją i Bułgarią nastąpiło w latach 80. XX w. na fali tzw. procesu narodowego (*vyzroditelen proces*)²⁵. Jeszcze w roku 1990 Bułgarię opuściło 70 tysięcy Turków²⁶.

Ostatnia fala masowej emigracji zapoczątkowana została w 1985 r. przez program przymusowej asymilacji Turków bułgarskich (m.in. zmiany nazwisk na słowiańskie, zakaz noszenia tradycyjnych strojów muzułmańskich). „W latach 1985–1989 około 360 tys. bułgarskich obywateli wyemigrowało do Turcji, jednakże po zaniechaniu programu asymilacji ponad jedna trzecia emigrantów powróciła do Bułgarii. (...) Według spisu z 1989 r. do Turcji wyjechało 218 tys. osób. (...) Mimo przywrócenia przez rząd bułgarski swobód religijnych oraz zaostrzenia przez rząd turecki procedur admisyjnych, migracja do Turcji pozostała w latach 90. ub. stulecia ważnym strumieniem migracyjnym, stymulowanym głównie przez związki rodzinne”²⁷. Łączenie rodzin odbywa się zazwyczaj według ustalonego schematu. Po zawarciu związku małżeńskiego, sprowadzana jest bliższa i dalsza rodzina współmałżonka.

Obecnie mniejszość turecka na terenie Bułgarii zamieszkuje w regionach: Kyrdżali²⁸ i Ludogorie²⁹ (Razgrad-Szumen-Tyrgowiszte) oraz w okolicach Ruse, Silistry, Dobricha, Warny, Burgas i Płowdiwu. „Jedna trzecia Turków żyje w dawnym okręgu Kyrdżali; w 1975 r. ludność tureckojęzyczna stanowiła tu 70,5% (według szacunków z 1989 r. – 89%), a w Razgradzkim prawie 50% mieszkańców”³⁰.

Dla przykładu przedstawimy sytuację wybranego ośrodka zamieszkanego przez ludność turecką. Wieś Milino znajduje się w obwodzie Tyrgowiszte, gminie Antonowo, 20 kilometrów od miejscowości Omurtag. Ludność turecka we wsi Milino na przestrzeni minionego wieku wyraźnie wykazuje tendencję spadkową: 1926 – 228; 1934 – 322; 1946 – 350; 1956 – 290; 1970 – 220³¹; 2007 – 27 osób³². W roku 1952 rozpoczęły się migracje do pobliskich miast Omurtag i Tyrgowiszte. W latach 70. nadal jednak wieś zamieszкана była przez 50 rodzin, obejmujących 220 osób. Zważywszy na fakt, że wieś Milino w zasadzie przestała istnieć na skutek migracji i emigracji, zaś sytuacja społeczno-ekonomicz-

²⁵ <http://www.stosunki.pl/?q=content/bu%C5%82garia-cz%C5%82onkostwo-turcji-w-unii-europejskiej> [13.09.2013].

²⁶ Dla porównania, oprócz Turków miejsce pobytu zmieniło 700 tys. osób pochodzenia niemieckiego, 200 tys. Żydów.

²⁷ Agnieszka Fihel, Paweł Kaczmarczyk, Marek Okólski (oprac.), *Rozszerzenie Unii Europejskiej a mobilność zagraniczna mieszkańców Bułgarii i Rumunii*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warszawski, <http://europedirect.slupsk.eu/publikacje/00020/00020.pdf>, [1.10.2013].

²⁸ Kyrdżali znajduje się w południowej części Bułgarii. Wśród ludności przeważają Turcy – 62%, Bułgarzy stanowią 31%, Romowie – 1% oraz po 3% innych narodowości i osób, które nie określiły swej narodowości w spisie ludności. Za: wykres umieszczony na oficjalnej stronie gminy: <http://www.kardjali.bg/?pid=6,8> [24.07.2014].

²⁹ Ludogorie – nazwa przyjęta po roku 1942, nazwa turecka Deliorman. Obie nazwy oznaczają obszar porośnięty lasem, rejon historyczno-geograficzny w północno-wschodniej Bułgarii, główne miasta Silistra, Razgrad, Szumen, Presław, Ruse; za: Boris Iljiew, *Granice i obchwat na Ludogorieto*, http://ludogorie.org/Ludogorie_Files/KNIGI/pdf. [24.07.2014].

³⁰ <http://jozefdarski.pl/7175-kwestia-turecka-i-muzulmanska-w-bulgarii> [13.09.2013].

³¹ Hüseyin Da11ı, op. cit., s. 7.

³² Population Milino (village): 27 inhabitants, <http://www.guide-bulgaria.com/NE/Turgovishte/> [5.10.2013].

no-polityczna nie sprzyja osiedlaniu się Turków w Bułgarii, należy w możliwie najpełniejszy sposób wykorzystać dane zgromadzone do tej pory. Dane zebrane były od 13 mieszkańców wsi w tym 9 mężczyzn i 4 kobiet w wieku od 37 do 85 lat³³. Średnia wieku ankietowanych to 57 lat, przy czym jedynie 3 z ankietowanych osób były poniżej 50. roku życia. Pięcioro ankietowanych było niepiśmiennych, siedmioro ukończyło szkołę podstawową, jedna osoba zakończyła edukację w trzeciej klasie szkoły podstawowej. Niski poziom wykształcenia oraz miejsce zamieszkania wskazują, że osoby te nie musiały posługiwać się językiem bułgarskim, kontaktowały się ze sobą głównie w sprawach dotyczących życia codziennego lub pracy. Wszystkie kobiety zajmowały się prowadzeniem domu, mężczyźni zaś rolnictwem (4 osoby), bądź też określali swój zawód jako pracownik fizyczny (5 osób).

Powodem przeprowadzenia badań terenowych na terenie północno-wschodniej Bułgarii było zanikanie tam turecczyzny, z drugiej zaś strony możliwość przeprowadzenia badań porównawczych między słownictwem utrwalonym w gwarach anatolijskich i bułgarskich. Pozwoliłoby to ukazać, które ze zgromadzonego słownictwa pozbawione jest naleciałości i zapożyczeń perskich oraz arabskich, co z kolei pozwoliłoby wskazać na czysty język anatolijski. Przenikanie zapożyczeń z języków arabskiego i perskiego, jak i bułgarskiego utrudnione było ze względu na przynależność tych języków do odmiennych rodzin językowych. Z drugiej strony istniało uzasadnione podejrzenie, że może dojść do całkowitego zaniku dialektu z przyczyn pozajęzykowych.

Źródło: <http://www.guide-bulgaria.com/NE/Targovishte/> [5.10.2013].

³³ Pełny spis danych osobowych ankietowanych osób: Hüseyin Da111, op. cit. s. 194. Już sama analiza danych osobowych dostarcza nam istotnych danych na temat zmian zachodzących w języku Turków zamieszkujących obszar Bułgarii. Pojawiają się bowiem imiona czysto tureckie: Adem, Ahmet – trzykrotnie, İsmail, Kâmil, Niyazi, Mustafa – dwukrotnie, imiona kobiet to: Anife, Halime, Hatçe, Nuriye.

Źródło: Hüseyin Dallı, op. cit., s. 8.

Język i kultura tego obszaru zachowały czysty turecki charakter, bez wpływów kultury bułgarskiej, między innymi dzięki temu, że postęp cywilizacyjny: kolej, radio, telewizja, dotarł tu dość późno. Zachowanie własnego języka i tradycji stało się powodem zainteresowania tym obszarem ze strony turkologów. Pierwsze badania dialektologiczne przeprowadzone zostały przez bułgarskiego turkologa Dimytra Gadjanova, który w 1911 r. opublikował w Wiedniu wyniki swoich badań prowadzonych na terenie Gerlevo-Tuzluk obejmujących także miasto Omurtag³⁴.

Kolejne istotne badania tego obszaru należą do polskiego turkologa Tadeusza Kowalskiego, który opublikował w Krakowie w 1933 r. opracowanie języka tureckiego używanego przez Turków zamieszkujących północno-wschodnią Bułgarię³⁵. Zgodnie z tym opracowaniem cechami szczególnymi dialektu tureckiego północnego obszaru Bułgarii są³⁶:

1. wymowa spółgłoski *v* jako dwuwargowego *w*, np.: *duwar* – ściana;
2. wymowa dyftongu *ey*, w postaci długiego *i* (*ī*), np.: *değīl* – *dīl* – przeczenie ‘nie’;
3. wypadnięcie *r* przed spółgłoską, np.: *tālā* – *tarla* – pole, *vā* – *var* – być/ istnieć;
4. wypadnięcie *ğ* (*gie yumuşak*), np.: *dūn* – *dūğün* – ślub, *yapā* – *yapağı* – runo;
5. przejście *y* po samogłoskach: *ö* i *ü* w *v*, np.: *köy* – *köv* – wieś;
6. wymowa słowa *akşam* jako *auşam*, *awşam* – wieczór;
7. wymowa słowa *binmek* w postaci *pinmek* – wsiadać³⁷.

³⁴ Dimytr Gadjanov, *Vorläufiger Bericht über eine im Auftrag der Balkan-Kommission der kais. Akademie der Wissenschaft in Wien durch Nord-Ost Bulgarien unternommene Reise zum Zwecke von türkischen Dialekt-Studien. Anzeiger der phil.-hist. Klasse d.k. Akademie d. Wis. in Wien*, Jahrgang, 1911, nr V; *Zweiter vorläufiger Bericht... Anzeiger, der phil.-hist. Klasse d. Wiss. in Wien*, Jahrgang, 1912, s. 1–8.

³⁵ Tadeusz Kowalski, *Les Turckes et la langue turque de la Bulgarie du Nort-Est*, Kraków 1933.

³⁶ Skoncentruję się na cechach fonetycznych mających wpływ na leksykę, cechy morfologiczne i syntaktyczne umieszam w przypisie.

³⁷ Cechy morfologiczne: tworzenie czasu teraźniejszego *-yor* za pomocą sufiksów *-yer*, *-er*, *-ir*, *-ir*; występowanie sufiksu *-ken* w postaci *-kan*, np.: *alirkan* – biorąc; brak spółgłoski *j* [wymowa *ż*].

Kolejnym turkologiem, analizującym ten rejon był Ivan Nikolov Ço1ov, który skoncentrował się na obszarze Tyrgowiszte. Odnotował on następujące zmiany:

1. nagłosowe *g* zamiast *k*, np.: *gara* – *kara* – czarny, *guru* – *kuru* – suchy;
2. nagłosowe *k* zamiast *g* w niektórych wyrazach, np.: *kölge* – *gölge* – cień³⁸;
3. oboczności w przypadku spółgłosek *k* i *g*, np.: *künā* – *günā* – *günah* – grzech;
4. wymowa słabego *h* w wygłosie, lub jego całkowitego zaniku, np.: *kade* – *kadeh* – kieliszek, *küna* – *günah* – grzech;
5. wypadnięcie *h* w śródgłosie, np.: *gabārt* – *kabahat* – przestępstwo;
6. użycie *w* zamiast *ğ*, np.: *duwan* – *doğan* – sokół, *buwas* – *boğaz* – gardło; cieśnina;
7. ubezdźwięcznienie wygłosowych spółgłosek, np.: *kires* – *kiraz* – czereśnie;
8. wymowa *ä* zamiast *e*, np.: *kerä* – *kere* – raz, *derä* – *dere* – strumień;
9. wypadnięcie *k* wraz ze wzdłużeniem poprzedzającej samogłoski w zbitce spółgłoskowej *ks* – *kş*, np.: *işi* – *ekşi* – kwaśny, *isik* – *eksik* – brak;
10. występowanie spółgłoski *ş* w zbitce *çt*, np.: *kaştı* – *kaçtı* – uciekł;
11. przejście *l* w *n* po spółgłoskach *n* i *m*, np.: *adamnā* – *adamlar* – mężczyźni³⁹.

Cechy dialektu tureckiego z Milina widoczne w nazewnictwie członków rodziny to głównie występowanie nagłosowego *g* zamiast *k*, długich samogłosek, np.: *ey* – *ē*, zwężenia *ey* – *i*, ubezdźwięcznienie wygłosowej spółgłoski *z* – *s*.

Nazwy członków rodziny umieszczono w pięciu oddzielnych tabelach wskazujących na pokrewieństwo czy powinowactwo z perspektywy osoby udzielającej odpowiedzi. Tabela pierwsza przedstawia nazwy używane przez dziecko w stosunku do własnej matki i jej rodzeństwa. Tabela druga zawiera określenia używane przez dziecko w stosunku do swojego ojca i jego rodzeństwa. Tabela trzecia prezentuje nazwy używane przez rodzica w stosunku do własnych dzieci i ich rodzin oraz w stosunku do własnego rodzeństwa i ich rodzin. Tabela czwarta obejmuje określenia używane przez żonę w odniesieniu do męża i jego rodziny. Tabela piąta przedstawia określenia używane przez męża w odniesieniu do żony i jej rodziny⁴⁰.

W poszczególnych kolumnach wyraz pochodzący z dialektu pisany jest czcionką pogrubioną, po myślniku znajduje się odpowiednik znaczeniowy występujący w języku tureckim, po kolejnym myślniku tłumaczenie polskie.

Tabela 1. Nazwy członków rodziny ze strony matki osoby udzielającej odpowiedzi – „Matka i jej rodzeństwo”

osoba udzielająca odpowiedzi	ana – anne/ ana mama/matka	dayı – dayı wuj/wujek	inge – yenge – ciotka (wujenka / wujna / żona wuja) dayı – dayı ođlu / dayızade – starszy brat wujeczny gardaş – dayı ođlu / dayızade – młodszy brat wujeczny abla – dayı kızı – starsza siostra wujeczna gardaş – dayı kızı – młodsza siostra wujeczna
		tete – teyze ciotka	enişte – enişte – szwagier / pociot dayı – teyze ođlu / teyzezade – starszy brat cioteczny gardaş – teyze ođlu / teyzezade – młodszy brat cioteczny tete – teyze kızı – starsza siostra cioteczna gardaş – teyze kızı – młodsza siostra cioteczna

³⁸ Badania dialektów tureckich na terenie Bułgarii doprowadziły do uznania ich podziału na „*ka* dialekt” i „*ga* dialekt” na podstawie występowania nagłosowego *k/g*. Dialekt okolic Tuzluku i Dobricza obejmujący także wieś Milino należy do „*ga* dialektu”, choć występują w nim również wyrazy z nagłosowym *k*; Hüseyin Da11ı, op. cit., s.14.

³⁹ Cechy morfologiczne: tworzenie liczby mnogiej za pomocą sufiksów; *-lā/-lā*, *-nā/-nā*; tworzenie czasu teraźniejszego za pomocą sufiksów: *-yē* lub *-yer*; oboczne występowanie połączeń *tu*, *ss* w zbitce *ts*, np.: *yatuak* – *yassak* – *yatsak* – jeśli się położymy.

⁴⁰ Dane dotyczące słownictwa pochodzącego ze wsi Milino; Hüseyin Da11ı, op. cit., s. 160–162.

Tabela 2. Nazwy członków rodziny ze strony ojca osoby udzielającej odpowiedzi – „Ojciec i jego rodzeństwo”⁴¹

osoba udzielająca odpowiedzi	buba – baba – tata ⁴¹	amica – amca/ emmi – stryj	inge – yenge – stryjenka/ stryjna aga – amca oğlu/ amcazade – starszy brat stryjeczny gardaş – amca oğlu/ amcazade – młodszy brat stryjeczny hala (abla) – amca kızı – starsza siostra stryjeczna gardaş – amca kızı – młodsza siostra stryjeczna
		hala – hala – ciotka	enişte – enişte – szwagier / pociot /mąż cioci dayı – hala oğlu/ halazade – starszy brat cioteczny gardaş – hala oğlu/ halazade – młodszy brat cioteczny hala (abla) – hala kızı – starsza siostra cioteczna gardaş – hala kızı – młodsza siostra cioteczna

Tabela 3. Nazwy członków rodziny w układzie pokoleniowym – „Dzieci i ich rodziny”

osoba udzielająca odpowiedzi	çocuk – çocuk – dziecko – oğul – syn	gelin – gelin – synowa/snecha çocuk – çocuk – dziecko/torun – wnuk gis – kız – córka – kız torunu – wnuczka
	gis – kız – córka	güvê – güvey/damat – zięć çocuk – çocuk – torun – wnuk gis – kız – kız torunu – wnuczka
	gardaş – kardeş – młodsze rodzeństwo / młodszy brat aga – ağabey (abi) – starszy brat	inge – yenge – bratowa/ żona brata gardaş – yeğen – dzieci brata/bratanek/bratanica
	gardaş – kız kardeş – młodsza siostra abla – abla – starsza siostra	enişte – enişte – szwagier/swak/mąż siostry gardaş – yeğen – dzieci siostry/siostrzeniec/siostrzenica

Tabela 4. Nazwy członków rodziny używane przez „żonę” – „Mąż i jego powinowaci”

goca – koca – mąż	gaynata – babalık/kayınpeder/kayınbaba/ kaynata – świekier gayna – kaynana/ kayınvalide – świekra gayınçı (gardaş) – kayın/kayınbirader/ini – szwagier/dziewierz/młodszy brat męża gayınçı (aga) – kayınbirader – szwagier /dziewierz/starszy brat męża görümce – görümce – szwagierka/zełwa/ siostra męża görümce (abla) – görümce (abla) – szwagierka/zełwa/starsza siostra męża	elti (gardaş) – elti/yenge – bratowa/ jątrew/ jątrewka/żona brata męża elti (inge) – elti/yenge – bratowa/jątrew/ jątrewka/żona brata męża gardaş – enişte – szwagier/zełwin/ mąż siostry męża enişte – enişte – szwagier/mąż siostry męża
--------------------------	---	---

Tabela 5. Nazwy członków rodziny używane przez „męża” – „Żona i jej powinowaci”

gari – kari – żona	gaynata – kayınpeder – teść gayna – hanımanne/ kaynana/ kayınvalide – teściowa gayınçı – kayın/ kayınbirader – szwagier/ szurzy/ młodszy brat żony aga (gayınçı) – kayınbirader – szwagier/ szurzy/ starszy brat żony baldız – baldız – świeść/ młodsza siostra żony baldız (abla) – baldız – świeść/starsza siostra żony	gardaş – kardeş – bratowa/szurzyzna/żona brata żony inge – yenge/ bula, gelin abla – bratowa/ szurzyzna/żona brata żony bacanak – bacanak – paszenog/mąż siostry żony enişte – bacanak – paszenog/mąż siostry żony
---------------------------	--	---

⁴¹ Ojciec w języku tureckim to *ata*.

Wymienione powyżej cechy dialektu funkcjonującego we wsi Milino dostrzegalne są także w określeniach członków rodziny umieszczonych w analizowanych tabelach. Widoczne jest zwężenie w wymowie dyftongu *ey* do *i*, np. *inge* – *yenge*, lub do *ē*, np.: *güvē* – *güvey*; występowanie nagłosowego *g* w miejscu *k*, np.: *gardaş* – *kardeş*; *gari* – *kari*; *goca* – *koca*; *gayna* – *kaynana* oraz ubezdźwięcznienie wygłosu, np.: *gis* – *kiz*, *baldiz* – *baldiz*.

Konserwatyzm nazw i ich oddziaływanie na język społeczności zamieszkujących te tereny pozostawił wyraźne ślady także w języku innych nietureckich mieszkańców. I tak, do języka bułgarskiego, w wyniku wielowiekowego sąsiedztwa i częstotliwości użycia, weszły, jako zapożyczenia, określenia na siostrę żony (*baldiz* – buł. *бадѣза*), męża siostry żony (*bacanak* – buł. *баджнак*), czy też dialektalne (w dialektach bułgarskich) określenie na ciotkę (*teta* – buł. *тетка*). W dialektach bułgarskich można także odnaleźć określenia na tatę (ojca) będące zapożyczeniami z języka tureckiego (*baba* – buł. *бабаѣко*, *babam* – buł. *бабам*⁴²). Przeniknięcie tego słownictwa świadczy zarówno o zbliżonej strukturze rodziny tureckiej i bułgarskiej, jak i przenikaniu się wzorców kulturowych. Turcy panujący na tym obszarze przez pięć wieków w pewnym stopniu stanowili wzór do naśladowania przez stojących niżej w hierarchii Bułgarów. Z drugiej zaś strony, przebywanie w podobnych warunkach (w rejonach wiejskich), mimo że nie zacierало różnic etnicznych (głównie religijnych), ułatwiło przejmowanie stylu życia, a co za tym idzie słownictwa go opisującego⁴³.

Najbardziej widoczną zmianą semantyczną, w porównaniu do standardowego języka tureckiego, jest przeniesienie znaczenia wyrazu ‘dziecko’ – *çocuk*, na określenie stosowane jedynie do potomków płci męskiej. Słowo to oznacza nie tylko syna, ale także wnuka, a więc dotyczy każdego potomka płci męskiej. Brak oddzielnego leksemu na określenie wnuka (takowy istnieje w standardowym języku tureckim *torun*) sugeruje, że każdemu chłopcu w rodzinie przysługiwało miano *çocuk*. Z drugiej strony także córka i wnuczka określane są za pomocą tego samego wyrazu *gis*, choć standardowy język turecki posiada rozróżnienie na *kiz* – córka i *kiz torunu* – wnuczka, podczas gdy na badanym terenie nazw takich nie odnotowano. Wiąże się to także z brakiem występowania w dialekcie określenia na dziadków.

Zgodnie z definicją rodziny, rodzina turecka obejmuje bliższych i dalszych członków zarówno krewnych, jak i powinowatych. Powyższe tabele zawierają określenia członków dużej rodziny, przy czym żaden z wyrazów nie jest zapożyczeniem. Na uwagę zasługuje fakt, że w zgromadzonym materiale brak jest określeń na dziadków oraz wnuków. Tłumaczyć to można wczesną umiarkowaną wynikającą zarówno z niskiego poziomu medycyny, jak i potyczek zbrojnych. Kolejnym elementem przyczyniającym się do braku tego słownictwa mogła być migracja do miast bądź emigracja do Turcji. Na uwagę zasługuje fakt, że, jak odnotowuje w swym artykule z 1908 r. Stoju Sziszko w *Beleżki po gowora w Darüdere*⁴⁴ (Daridere bułg. Zlatograd)⁴⁵, występowała tam nazwa *abuba* – dziadek,

⁴² Wesela Krüstewa, *Tülkowen rechnik na turtsizmite w bułgarskiya ezik*, Sofia 2012, s. 37; http://www.rodopskistarini.com/2012/04/blog-post_27.html [17.11.2014].

⁴³ Do dnia dzisiejszego tureckie seriale cieszą się popularnością wśród Bułgarów, bliskie są ich obyczajowości. Mimo różnicy wyznania mentalność i problematyka prezentowana w serialach nie jest obca mieszkańcom Bułgarii.

⁴⁴ Stoju Sziszko, *Beleżki po gowora v Darüdere*, w: *Izbrani proizwedeniya*, Płowdiw 1965, s. 407–411; <http://www.rodopskistarini.com/2012/12/blog-post.html> [17.11.2014].

⁴⁵ Miasto ok. 5 km od granicy z Grecją na płd. Bułgarii, ok. 60 km. od miasta Smoljan, w którym Turcy stanowią 0,6% populacji. Główne miasto sandzaku Gümülcine w okresie panowania

pochodząca od osmańskiego określenia *ağababa*⁴⁶ od *âba* (z arabskiego). Miejscowość ta położona jest jednak na południu Bułgarii przy granicy z Grecją i Turcją, dlatego też jej zasób leksykalny jest inny. Natomiast w Milino nie odnotowano określenia na dziadków i wnuków. Z kolei występujące w dialekcie wsi Milino określenie na tatę/ojca – *buba* – pojawia się także w gwarach na terenie Turcji⁴⁷, w okolicach Afyonu czy Sparty⁴⁸. Brak jest natomiast zapożyczeń z języka bułgarskiego określających dziadków (*дядо* – dziadek, *баба* – babcia), które to słowa nie występują także w dialekcie wsi Milino, choć istnieją w standardowym języku tureckim (*büyükbaba*, *büyükanne* – *dede*, *nine*). W słowniku powstałym na podstawie przeszukiwania starych dokumentów osmańskich, *Yeni Tarama Sözlüğü*, nie pojawiają się słowa *baba* w znaczeniu ojca ani *dede* w znaczeniu dziadka⁴⁹. Słowo *dede* w znaczeniu dziadka nie występuje także w słowniku obejmującym leksykę zgromadzoną podczas badań terenowych na terenie Turcji – *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*⁵⁰.

Bogactwo nazw w obrębie pokolenia świadczy, że rodzina była bardzo rozbudowana, część nazw odnosi się do więcej niż jednego stopnia pokrewieństwa, część jest także dookreślana, by wskazać daną osobę. W języku tureckim istnieją określenia nacechowane, o rozszerzonym polu znaczeniowym. Na przykład wyraz *kardeş* w standardowym języku tureckim oznacza zarówno młodszego rodzeństwo, młodszego brata, a także przyjaciela. Wskazanie, że posiada się rodzeństwo młodszego płci żeńskiej wymaga użycia określenia – *kız kardeş*. W dialekcie Milino natomiast nie notuje się stosowania wyrazu określającego, zarówno młodszego brata, jak i siostra nazywani są *kardeş*. Także szwagier (mąż siostry męża), brat cioteczny/wujeczny, siostra cioteczna/wujeczna czy młodszego rodzeństwo stryjeczne oraz siostrzeńcy/ siostrzenice i bratankowie/ bratanice nazywani są *kardeş*. Określenie na starszą krewną: siostrę rodzoną, wujeczną, stryjeczną czy cioteczną, a także szwagierkę występuje w obu językach, tj. w dialekcie wsi Milino i w standardowym języ-

---

Imperium Osmańskiego (1867–1912r); <http://www.mirela.bg/en/off-plan-properties/town-of-Zlatograd-zxc58q3364.html> [18.11.2014]. Mimo iż nie ma opisu procentowego udziału Turków w populacji Zlatogradu, fakt wybudowania tam i otworzenia nowego meczetu w czerwcu 2014 r., świadczy, że udział ten jest znaczny; http://www.dailymotion.com/video/x1zja9a_zlatograd-daridere-yenicami-acilis-toreni_lifestyle [18.11.2014]. Istnieją także strony internetowe poświęcone dokładnemu wskazywaniu wschodów i zachodów słońca, które wyznaczają czas modlitwy muzułmańskiej, czy też bezpośrednio podają godziny modlitw, np.: <http://www.gaisma.com/en/location/zlatograd.html> [18.11.2014], <http://takvim.ihya.org/bulgaristan/zlatograd-namaz-vakitleri.html> [18.11.2014], <http://www.huzursayfasi.com/namaz-vakitleri/zlatograd-iftar-vakti.html> [18.11.2014], co także świadczy o populacji miasta i potrzebach jego mieszkańców-muzułmanów.

⁴⁶ Słowo *ağababa* pojawia się w znaczeniu ojca na terenie Turcji w okolicach Izmiru czy Stambułu; *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I, TDK Yayınları – Sayı 211, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, s. 78–79. W standardowym języku tureckim obowiązują jednak wyrazy: *büyükbaba* – *dede*.

⁴⁷ Słowo *buba* w znaczeniu *peder*, *baba* pojawia się w okolicach Zonguldaku, Eskişehir czy Bolu, za: Ahmet Caferoğlu, *Anadolu İlleri Ağzından Derlemeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları nr 487, Osman Yalçın Matbası, İstanbul 1951, s. 225.

⁴⁸ *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, II, TDK Yayınları – Sayı 211/2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965, s. 774.

⁴⁹ *Yeni Tarama Sözlüğü*, düzenleyen Cem Dilçin; TDK Yayınları – Sayı 211, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983; <https://archive.org/stream/YeniTaramaSozlugu/TaramaSozlugu#page/n3/mode/2up> [17.11.2014].

⁵⁰ *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, IV, TDK Yayınları – Sayı 211/4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, s. 1396–1397.

ku tureckim w postaci wyrazu *abla*⁵¹. Należy także zauważyć, że słowo to stosowane jest jako wyraz grzecznościowy w odniesieniu do każdej, nawet niespokrewnionej, niewiele starszej od rozmówcy, kobiety.

Określenie stosowane w stosunku do starszego brata rodzonego i stryjecznego (już nie ciotecznego i wujecznego) to *aga*, zaś w języku tureckim *abi*. Oba te wyrazy powstały jako skrót od wyrazu *ağabey*, który obowiązuje w pisany języku tureckim. Ten wyraz, jako zwrot grzecznościowy, stosuje się także w odniesieniu do innych, nawet nieznanych, niewiele starszych od rozmówcy, mężczyzn.

Z analizy słownictwa dotyczącego członków rodziny występujących w dialekcie wsi Milino i w standardowym języku tureckim wynika, że określenia te obejmują krewnych i powinowatych należących do tzw. „dużej rodziny”. Świadczy to o zachowaniu tradycyjnego stylu życia, tak na co dzień, jak i w języku tę codzienność opisującym.

BIBLIOGRAFIA

- Ayverdi İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*, Kubbealtı Lugatı, İstanbul 2010.
- Dallı Hüseyin, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzıları Üzerine Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Emiroğlu Kudret, Aydın Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilgi ve Sanat Yayınları, Ankara 2009.
- Fihel Agnieszka, Kaczmarczyk Paweł, Okólski Marek (oprac.), *Rozszerzenie Unii Europejskiej a mobilność zagraniczna mieszkańców Bułgarii i Rumunii*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warszawski, http://www.europedirect-katowice.pl/ed_stara_strona/dokumenty/1/mobilnosc-mieszkanow-bulgarii-i-rumunii.pdf [28.07.2014].
- Gadjanov Dimytr, *Vorläufiger Bericht über eine im Auftrag der Balkan-Kommission der kais. Akademie der Wissenschaft in Wien durch Nord-Ost Bulgarien unternommene Reise zum Zwecke von türkischen Dialekt-Studien. Anzeiger der phil.-hist. Klasse d.k. Akademie d. Wiss. in Wien*, Jahrgang, 1911, nr V; *Zweiter vorläufiger Bericht... Anzeiger, der phil.-hist. Klasse d. Wiss. in Wien*, Jahrgang, 1912.
- Georgiewa-Okon Jordanka, *Tureckie zapożyczenia leksykalne w dialektach języka bułgarskiego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2007 (niepublikowana praca doktorska).
- Ilijew Boris, *Granice i obchwat na Ludogorieto*; http://ludogorie.org/Ludogorie_Files/KNIGI/pdf [24.07.2014].
- Kowalski Tadeusz, *Les Turckes et la langue turque de la Bulgarie du Nort-Est*, Kraków 1933.
- Krústewa Wesela, *Türkowen rechnik na turtsizmite w bułgarskiya ezik, Encyklopedyczny słownik turcyzmów w języku bułgarskim*, Sofia 2012, w: http://www.rodopskistarini.com/2012/04/blog-post_27.html [17.11.2014].
- Majda Tadeusz (red.), *Leksykon wiedzy o Turcji*, Warszawa 2003.
- Markowska Danuta, *Kilka uwag o procesie zanikania nomadzkiej migracji pasterskich na terenie Bułgarii*, http://www.cyfrowaetnografia.pl/Content/463/EP_VI-12.pdf [1.10.2013].
- Parlatır İsmail, *Atasözleri*, Yargı Yayinevi, Ankara 2013.
- Parzymies Anna, *Język protobułgarski. Przyczynek do rekonstrukcji na podstawie zapożyczeń z języków słowiańskich*, Warszawa 1991.
- Parzymies Anna, *Muzułmanie w Europie*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2005.
- Sakson Andrzej, *Migracje w XX wieku*, <http://mighealth.net/pl/images/b/b4/Sakson.pdf> [1.10.2013].

⁵¹ Słowo to, jak i wiele innych dotyczących nazw pokrewieństwa występuje w dialektach bułgarskich: *abo*, *ado*, *avlet*, *ana* – tatko, starszy brat, dziecko, mama i in.; więcej: Jordanka Georgiewa-Okon, *Tureckie zapożyczenia leksykalne w dialektach języka bułgarskiego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2007 (niepublikowana praca doktorska), s. 60–67.

- Sziszkwow Stoju, *Beležki po gowora w Darüdere; Uwagi o mowie w Darüdere*; w: *Izbrani proizwe-denija*, Płowdiw 1965, s. 407–411; w: <http://www.rodopskistarini.com/2012/12/blog-post.html> [17.11.2014].
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I, TDK Yayınları – Sayı 211, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, II, TDK Yayınları – Sayı 211/2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, IV, TDK Yayınları – Sayı 211/4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, düzenleyen Cem Dilçin; TDK Yayınları – Sayı 211, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983, w: <https://archive.org/stream/YeniTaramaSozlugu/TaramaSozlugu#page/n3/mode/2up> [17.11.2014].
- <http://badevardarli.blogspot.com/2011/02/recent-language-reforms-in-turkey-and.html> [20.07.2013].
- <http://jozefdarski.pl/7175-kwestia-turecka-i-muzulmanska-w-bulgarii> [13.09.2013].
- http://model-rodziny.eprace.edu.pl/503.Rodzina-_definicja_i_typologia.html [30.09.2013].
- <http://www.guide-bulgaria.com/NE/Turgovishte/> [5.10.2013].
- <http://www.kardjali.bg/?pid=6,8> [24.07.2014].
- http://www.dailymotion.com/video/x1zja9a_zlatograd-daridere-yeni-cami-acilis-toreni_lifestyle [18.11.2014].
- <http://www.gaisma.com/en/location/zlatograd.html> [18.11.2014].
- <http://takvim.ihya.org/bulgaristan/zlatograd-namaz-vakitleri.html> [18.11.2014].
- <http://www.huzursayfasi.com/namaz-vakitleri/zlatograd-iftar-vakti.html> [18.11.2014].
- <http://www.mirela.bg/en/off-plan-properties/town-of-Zlatograd-zxc58q3364.html> [18.11.2014].